

DEMÉNY PÉTER

AZ EMBERNEK AZ EMBERRŐL

Néhány szó Ortega y Gassetről

...ebben a korban
tehát teljesen
kontraproduktív
bonyolultan szólni,
mert ez inkább kelti
a mellébeszélés,
mint a hiteles beszéd
látszatát.

■ „Lehet, hogy a filozófia nem tartja nagyra, de nem lehet nem látni, hogy amit az eltömegesedésről mond, abban igaza van.” Az idézet talán nem pontos, a gondolat igen. Ha jól emlékszem, a Csiki Lászlónak adott portréinterjúban fejtegeti ezt Poszler György.

És maga Ortega mit ír? Igaz, csak egyik esszéje lábjegyzetében, mégis ezt írja: „Heidegger csodálatos könyvében, az 1927-ben megjelent *Lét és időben* az életnek egy ezzel rokon definíciójához jut el a szerző [mármint azzal a fel fogással, hogy az élet feladat, probléma, amit szüntelenül, minden pillanatban meg kell oldani]. Nem tudnám megmondani, hogy mennyire áll közel Heidegger filozófiája ahhoz a gondolatrendszerhez, amely írásaimat ihlette [...], azt azért ki kell jelentenem, hogy nincs nagyobb adósságom ezzel a szerzővel szemben. [...]. Egyszer s mindenkorra bátorkodom ezeket az észrevételeket közreadni, mert gyakorta meglepődöm, hogy még a legközelebbi társaimnak sincs halvány fogalma, hogy én mit is gondoltam és írtam.”¹

Két észrevétel, mely nagyjából ugyanarra vonatkozik: arra, hogy Ortégának nincs helye a filozófiai kánonban, vagy enyhébben fogalmazva: *marginális* helye van. „Leteperték” az olyan nagyok, mint Heidegger, már „csak” olyan megszállottak foglalkoznak vele, mint Poszler és Csejtei Dezső.

Az érdekes az, hogy maga Ortega is úgy érezte, nem értik, amit mond. Spanyolországban

nem lehetett oka panaszra, de természetesen ő is nemzetközi vizekre vágyott, elszomorította és felháborította annak a Heideggernek a sikere, aki „ugyanazt mondja”, amit ő, művét mégis nagy könyvként fogadják.

Egyszer tanúja voltam két barátom beszélgetésének. Az egyik azt állította, Szentkuthynál már minden megvan, ami Esterházynál is. A másik amellett érvelt, hogy éppen akkor lesz átütő valami, amikor az újítás a természetből fakad, magától értetődően a tehetségéből ered.

Ortega és Heidegger elsőbbségén vitakozzanak a filozófusok. A magam részéről azt tudom mondani, hogy főleg a fent említett Csejtei Dezsőnek köszönhetően a spanyol gondolkodó nagyon sok kötete és írása hozzáférhető magyarul, én nagy gyűjtője vagyok ezeknek a könyveknek és szövegeknek, néhányat, mint az *Elmélkedés a vadászatról*, évente újraolvasok, irodalomértelmezéseimben felhasználom – az én kánonomban Ortega (olyan filozófusok mellett, mint Pascal, Nietzsche és Cioran) előkelő helyet foglal el. Az alkat nem választható el az argumentációtól, ezért nem fogok azzal mentegetőzni, hogy jól megírt, képszerű, érzékletes műveket könnyebben olvasok, mint olyanokat, melyek csupán a gondolat fejlődését figyelik rendszerszerűen. Ugyanakkor azt mégis leszögezem, hogy szerintem a mi korunkban, mely sok szempontból minden kor között a legbonyolultabbnak tűnik, és amelyben a filozófia szétrobbant, mint a világ, szigorúan felépített, katedrálisszerű életműveket már képtelen létrehozni, ebben a korban tehát teljesen kontraproduktív bonyolultan szólni, mert ez inkább kelti a mellébeszélés, mint a hiteles beszéd látszatát. A világ bonyolultságát kizárólag a gondolat maximális tisztaságával lehet ellensúlyozni, feltéve, ha nem akarunk a bonyolultság bugyraiban elmerülni és annak örülni, hogy ami másnak nem sikerül, az, lám, nekünk sem.

Az alábbiakban *A tömegek lázadásáról és az Elmélkedésről* beszélek majd – egyrészt arról a művéről, melyben a mai világ felismerhető, másrészt arról, amely egyik legnagyobb élményem.

„Most összegzem és kibővítem a korábbi megállapításaimat úgy, hogy kerek elmélettel válaszoljak korunk legfontosabb kérdésére.”² Ortega, aki gyakran emlegette, hogy „nyomdagépen születtem”, hiszen családja több lap tulajdonosa volt, ebben a lábjegyzetben egyesíti a filozófus és az újságíró erényeit – talán ezért is szorult a perifériára. „Kerek elméletet” a filozófusok szoktak teremteni, a kor legfontosabb kérdése viszont (egyik könyvének a címe is ez: *Korunk feladata*) az újságíró mindig vizsla tekintetét érdeklí. A spanyol filozófus egyébként egész munkásságában egyesíti ezt a két tulajdonságot: „mindig a sűrűjében voltam”, mondja többször, mármint az élet, a kavargás sűrűjében, és egyik leginkább magával ragadó elmélete az, hogy az ember – hajótörött, akinek folyamatosan meg kell küzdenie az étellel az életért, a *saját* életéért, hogy azt élje, amit kizárólag ő élhet meg.

„...a tömeg teljes társadalmi hatalomra tör” – mondja az első, *A népességtömrülés jelensége* című fejezetben,³ és azóta, tagadhatjuk-e, meg is szerezte azt. Ez nem úgy értendő, hogy sokan uralkodnak, hanem úgy, hogy aki a társadalmi piramis legtetetjén van, az *minőségileg* tömegember – olyan ember tehát, aki nem rendelkezik sajátos kvalifikációval, aki örül annak, hogy nem különbözik mástól, aki nem szenteli az életét semminek, aki kötelességeket nem ismer, csak jogokat, mert természetes állapotnak érzi, hogy jogai vannak, hogy *minden* jog megilleti.

Ki ne hallaná korunk, a *mi* korunk, a 21. század szirénhangját ebben a sietős felsorolásban, mely azért mégiscsak a lényegi elemekre világít rá? Ki ne látná,

hogy az ilyen emberekkel, ezzel a jelenséggel küszködik Európa, a világ, ebből sarjadt a politikai korrektség felszínes ideológiája? A szellem arisztokráciája rövid úton arrogánsnak, kirekesztőnek minősül – mindenkinek ugyanabban a szellemi moslékban kell dagonyáznia.

Holott az élet: *készenlét*. Az *Elmélkedés a vadásatról* legszebb fejezete a zárórész, melynek címe: *A vadász, az éber ember*. Ebben Ortega azt fejtegeti, hogy a vadászat és az az ember, aki annak *szenteli életét* (lám, megint felbukkan a szintagma! Ortega egész életművét össze lehetne foglalni egy szótár formájában), tehát a vadászat és a vadász legfontosabb tulajdonsága az *éberség*.

„A vadász figyelme és tekintete ennek [az egyetlen pontra koncentráció] figyelemnek és tekintetnek a] teljes ellentéte. Egy pillanatra sem véli tudni, hogy melyik irányból mosolyog rá a vadászszerecsény. Nem tekint nyugodtan egy meghatározott irányba, mintha csak eleve biztos lenne abban, hogy onnan jön a vad. A vadász tisztában van azzal, hogy nem tudja, mi fog történni, és foglalatosságának épp ez az egyik legnagyobb vonzereje. Innen van az, hogy szüksége van egy másféle, magasabb rendű figyelem megteremtésére, olyanra, amely nem irányul semmiféle, már előre sejtett dologra, hanem éppenséggel semmit sem sejt előre, s ezért semmit nem szabad figyelmen kívül hagynia. Olyan »egyetemes« figyelem ez, amely nem irányul egyetlen pontra sem, hanem azon fáradozik, hogy mindenütt ott legyen.”⁴ Ennek a figyelemnek a megnevezésére használja az „éber” jelzőt, és a vadászt a filozófushoz hasonlítja, aki a gondolatok erdejében vadászik.

Nyilvánvaló, hogy a tömegember nem lehet vadász, hiszen – hogy ismét Ortégát parafrázáljam – ő csak azt gondolja, amit megtalál a fejében, ő nem szenteli az életét semminek sem, és nem próbál puskavégre kapni semmit, elvégre minden az ölébe hullik, és ő zokon veszi, ha ez mégsem következik be. Ma, amikor annyira divatozik a homály, hogy még egy összefoglalást sem ért az, aki kíváncsi lenne egyik-másik elméletre, a spanyol egzisztencialista szavai már-már ijesztően világosak. Pedig, gondolom, ő is tudott volna a vadásznak a vad általi megelőzőttségéről vagy a vadászatban való bennelétéről beszélni – csak tényleg nem értem, milyen gondolati haszna lenne egy ilyen nyakatekert fogalmazásnak.

Badiou, Levinas, Heidegger, Agamben és mások mellett Ortégát is fel kellene venni a kánonba, ahol azok foglalnak helyet, akik érvényeset mondanak az embernek az emberről.

■ JEGYZETEK

1. José Ortega y Gasset: *Goethe belülről*. In: *Uő: Hajótörtek könyve*. Ford. Scholz László. Nagyvilág, Bp., 2000. 19.
2. José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Ford. Scholz László. Nagyvilág, Bp. 2003. 41.
3. Uo.
4. José Ortega y Gasset: *Elmélkedés a vadásatról*. Ford. Csejtei Dezső. Európa, Bp., 2000. 131.